

Analiza procesów słowotwórczych w nauczaniu leksyki specjalistycznej

Przykład języka włoskiego

DOI: 10.47050/jows.2023.3.87-97

Tematem artykułu jest refleksja nad efektywnością analizy procesów słowotwórczych w przyswajaniu terminów specjalistycznych. Rozwój kompetencji językowej na wyższym poziomie zaawansowania wiąże się z koniecznością zmierzenia się z tego typu słownictwem. Opisanie tu badanie pokazuje, że wnikliwa analiza afiksów, złożeń czy kalk językowych w terminach specjalistycznych ułatwia odkrywanie i zapamiętywanie ich znaczenia. Warto wykorzystać ją jako jedną z technik nauczania.

Uczniowie przyswajający jakikolwiek język obcy mają styczność ze słownictwem specjalistycznym już na poziomie średniozaawansowanym. Leksykę tego typu można spotkać w nazwach zawodów, sklepów, sprzętów domowych, różnego rodzaju gadżetów i nowoczesnych technologii. Odnajdziemy je również w dialogach „u lekarza”, „w banku” czy w opisie zabytków. Już przy pierwszym kontakcie ze złoženiami czy wyrazami pochodnymi występującymi w terminach specjalistycznych warto uczniom zwracać uwagę na te mechanizmy i stopniowo utrwać znaczenie poszczególnych przyrostków bądź przedrostków. Za jedno z największych wyzwań w procesie uczenia się terminów specjalistycznych można uznać właśnie poszukiwanie i przyswajanie znaczenia wyrazów (Borczyk 2020).

Specyfika terminologii specjalistycznej

Terminologia specjalistyczna różni się od słownictwa potocznego kilkoma zasadniczymi cechami. Po pierwsze, terminy specjalistyczne charakteryzują się jednoznacznością. Chociaż mają wiele znaczeń, to w obrębie jednej dziedziny każdemu terminowi można przypisać tylko jedno konkretne znaczenie. Drugą cechą jest niezmiennosc tego znaczenia w zakresie danej dyscypliny. Trzecią i najważniejszą kwestią jest kreatywność w tworzeniu nowych terminów. W tym celu często używa się przedrostków, wrostków i przyrostków pochodzenia grecko-łacińskiego. Oprócz afiksów w obrębie leksyki specjalistycznej znajdziemy także sporo złożeń, zapożyczeń, kalk językowych i neologizmów (Balboni 2000, 51–58).

Przyjrzymy się bliżej wyżej wspomnianym mechanizmom na przykładzie języka włoskiego.

ELIZA BORCZYK
Politechnika Śląska

JUSTYNA KRAWCZYK
Uniwersytet Śląski

Procesy słowotwórcze

Tworzenie słów następuje głównie w trzech procesach: sufiksacji, prefiksacji i kompozycji (Dardano i Trifone 1996).

Sufiksacja to rodzaj derywacji, który polega na dodaniu sufiksu, czyli przyrostka, po rdzeniu słowa. Taka modyfikacja wiąże się ze zmianą kategorii gramatycznej (Dardano i Trifone 1996). Poniższa tabela

przedstawia wszelkie możliwe zmiany kategorii gramatycznych, zachodzące podczas procesu sufiksacji w języku włoskim:

Tabela 1. Modyfikacje kategorii gramatycznych w procesie sufiksacji (Dardano i Trifone 1996: 210)

TERMIN BAZOWY	DERYWAT	PRZYKŁAD
rzeczownik	rzeczownik	<i>cane > canile</i>
	przymiotnik	<i>servo > servile</i>
	czasownik	<i>tendenza > tendere</i>
przymiotnik	rzeczownik	<i>superbo > superbia</i>
	przymiotnik	<i>bianco > biancastro</i>
	czasownik	<i>attivo > attivare</i>
czasownik	rzeczownik	<i>supplire > supplemento</i>
	przymiotnik	<i>variare > variabile</i>
	czasownik	<i>parlare > parlottare</i>

Sufiksacja jest procesem niezwykle złożonym. Liczba możliwych przyrostków w obrębie każdej kategorii gramatycznej jest bardzo duża, a każdemu można przypisać ściśle określoną funkcję. Poniższa tabela przedstawia przyrostki pogrupowane według poszczególnych typów sufiksacji i ich funkcji.

Tabela 2. Przegląd sufiksów według kategorii gramatycznych (Treccani)

KATEGORIA GRAMATYCZNA	RODZAJE SUFIKSÓW	FUNKCJA
rzeczowniki denominalne	-ista, -aiolo/a, -ario, -iere, -aio, -aro, -ano, -ante, -one	wykonawca lub zawód
	-ale, -ario, -iere/a	narzędzie
	-eria, -aio, -ato, -ile, -ificio	miejsce
	-ata, -ame, -aglia, -eto/a, -eria, -iera	ilość lub organ kolegialny
rzeczowniki odprzymiotnikowe	-ezza, -eria/èria, -ia, -ia, -ità/età/ tà, -izia, -itudine, -ore, -aggine, -anza/enza, -ismo/esimo	stan lub cecha
rzeczowniki dewerbalne	-zione/-sione, -mento, -ura, -aggio, -nza, -io, -ata/-ita/-uta/-ato/-ito	czynność
	-tore/trice, -ante/ente, -one/a, -ino/a, -toio/a, -torio, -eria, -trice	wykonawca czynności lub środek/narzędzie
przymiotniki denominalne	-ato, -uto, -are, -ario, -ano, -ale, -aneo, -ineo, -aceo, -igno, -ino, -ile, -izio, -iero, -esco, -ivo, -istico, -astico, -ico, -oso, -ifico, -torio, -ano, -ino, -ese	cecha
przymiotniki dewerbalne	-ivo, -evole, -bile, -ante, -ente	cecha
czasowniki denominalne	-are, -ire, -iare, -icare, -izzare, -ificare, -eggiare	czynność
czasowniki odprzymiotnikowe	-are, -ire, -izzare, -ificare, -eggiare	czynność

Analizując powyższe przykłady, można zauważyć przewagę rzeczowników denominalnych nad pozostałymi grupami sufiksów. Mimo braku zmiany kategorii gramatycznej jest ona najbogatsza w formy i najbardziej zróżnicowana w wymiarze semantycznym. Fakt ten może być spowodowany tym, że w terminologii specjalistycznej dominują właśnie rzeczowniki służące do nazywania nowych przedmiotów, zjawisk czy procesów.

Szczególną odmianą derywacji rzeczowników, przymiotników i czasowników jest **alternacja**. Jest to proces polegający na dodaniu sufiksów i prefiksów, które zmieniają ton lub właściwość, ale nie podstawowe znaczenie słowa. Zmiany te uwarunkowane są kontekstem morfologicznym i fonologicznym (Polański 1999).

Możemy wyróżnić dwa rodzaje alteratów: prawdziwe i fałszywe. Prawdziwe alteraty mają ten sam sens co słowo baza. Alteraty fałszywe pochodzą od tych prawdziwych, ale mają swoje własne i również specyficzne znaczenie. Terminy te zaliczyć można do *falsi amici* (w ang. *false friends*). Przykładem może być *cavallone*, które nie oznacza bardzo dużego konia, jakbyśmy wnioskowali z dosłownego tłumaczenia, tylko wysoką falę (Dardano i Trifone 1996: 225).

Najczęściej spotykana klasyfikacja alteratów obejmuje zdrobnienia, zgrubienia oraz alteraty werbalne (Dardano i Trifone 1996).

Zgodnie z definicją, **zdrobnienie** to „wyraz pochodny oznaczający przedmiot mniejszy od przedmiotu, którego nazwa stała się podstawą tego wyrazu, np. *casetta*, *finestrino*, lub wyrażający pozytywne nastawienie uczuciowe mówiącego do przedmiotu wypowiedzi” (sjp.pwn.pl/slowniki/zdrobnienie.html).

Zgrubienie natomiast to rzeczownik lub przymiotnik utworzony od danego podstawowego wyrazu i opisujący w porównaniu z nim nadmierną wielkość przedmiotu czy też nadmierne nasilenie cechy (Polański 1999: 68). Może wyolbrzymiać nazywane zjawisko lub wyrażać do niego emocjonalny stosunek, najczęściej negatywny (*donnone*). Znaleźć można również przypadki zgrubień o charakterze pieszczotliwym. W tabeli poniżej znajduje się zbiór sufiksów wyrażających poszczególne funkcje.

Tabela 3. Przegląd sufiksów charakterystycznych dla zdrobnień i zgrubień (Treccani)

RODZAJ SUFIKSU	PRZYKŁADY SUFIKSÓW
sufiksy wyrażające zgrubienie	-one, -acchione, -accio, -azzo, -astro
sufiksy wyrażające zdrobnienie	-ino, icino, -olino, -etto, -ello, -cello, -icello, -uccio, -uzzo, -icciolo, -ucolo, -(u)olo, -otto, -acchiotto, -icciattolo
sufiksy o charakterze pieszczotliwym	-uccio, -ino, -cino, -etto, -ello
sufiksy o charakterze obraźliwym	-accio, -astro, -ucolo, -icciattolo, -uccio

Zgrubienia i zdrobnienia nie są zjawiskiem obcym w językach specjalistycznych. Ich podstawową funkcją nie jest jednak wyrażanie emocji. Można je znaleźć w nazwach różnych przedmiotów, obiektów czy narzędzi (np. *cerotto*, *occhio*).

Wśród nazw procesów i czynności odnaleźć można alteraty werbalne. Według Dardano i Trifone przyrostki alteracyjne służą do „wskazania aspektu czasownika podstawowego: powtórzenia, przerywania, braku ciągłości, okazjonalności, tłumienia” (1996: 606). W tabeli zamieszczono kilka przykładów sufiksów:

Tabela 4. Przykłady alteratów werbalnych (Treccani)

-ettare: *picchiare* > *picchiettare*

-icchiare: *dormire* > *dormicchiare*

-ottare: *parlare* > *parlottare*

-ucchiare: *bevere* > *bevucchiare*

-erellare/ellare: *girare* > *girellare*

-acchiare: *ridere* > *ridacchiare*

Tego typu czasowniki częściej pojawiają się w tekstach literackich, w poezji lub w tekstach piosenek.

Nieco mniej skomplikowany od sufiksacji i uboższy co do ilości form jest proces **prefiksacji**. Jest to typ derywacji polegający na dodaniu przedrostka na początku terminu bazowego. Przedrostki mogą mieć charakter nominalny, jeśli pochodna jest rzeczownikiem (*preallarme*), przymiotnikowy, jeżeli pochodna jest przymiotnikiem (*illegale*), lub werbalny, jeśli pochodna jest czasownikiem (*disordinare*). Po dodaniu przedrostka słowo może przyjąć znaczenie przeciwne (np. w *scomposto*) lub jego znaczenie może zostać wzmocnione (np. *straricco*). Najczęściej spotykane przedrostki w języku włoskim prezentuje tabela 5.

Tabela 5. Przykłady przedrostków i ich funkcje w języku włoskim (Treccani)

PREFIKS	FUNKCJA	PRZYKŁAD
a-	– służy do tworzenia czasowników – z rzeczownikami lub przymiotnikami oznacza brak, pozbawienie, negację	<i>affluire, associare</i> <i>acefalo, amorale, analgesico</i>
di-/de-/dis-	– stosowany w czasownikach złożonych – do tworzenia czasowników o negatywnym znaczeniu w stosunku do rzeczownika – o znaczeniu „podwójny” lub „dwa”	<i>discernere, divulgare</i> <i>decolorare</i> <i>dimetilico, diodo</i>
in-/im-	– stosowany w przymiotnikach – do tworzenia czasowników o znaczeniu ‘wewnątrz’ – z imiesłowem, rzeczownikiem lub przymiotnikiem wyraża znaczenie braku, pozbawienia, przeciwieństwa	<i>illicito, irrealizzabile</i> <i>incorporare, incarcerare</i> <i>invalido, inoffensivo</i>
re-/ri-	– do wyrażenia powtórzenia czynności – do tworzenia wyrazów pochodnych	<i>ricostruire, ristrutturare</i> <i>refrigerare</i>
ipo-, sotto-, semi-, emi-, ben-, mal-	– do wyrażenia oceny	<i>ipoteso, benfatto</i>
ante-, anti-, post-, retro-, pro-, con-, contro-, contra-, inter-/intra-, sopra-/sovra-, sotto-, sub-	– do wyrażenia informacji o charakterze przestrzenno-czasowym	<i>antecedente, sottomarina</i>

W podręcznikach do nauki języka włoskiego przedrostki najczęściej spotkamy w przymiotnikach wyrażających negację oraz w czasownikach wyrażających powtórzenie.

Trzecim najbardziej popularnym mechanizmem tworzenia nowych słów jest **kompozycja**. Polega na połączeniu ze sobą dwóch morfemów leksykalnych, tworząc nowe słowo o własnym znaczeniu (np. *capostazione, portaombrelli*) lub na zgrupowaniu kilku wyrazów w celu uzyskania jednego znaczenia np. *carta credito*.

Złożenia to częste zjawisko językowe spotykane w terminach specjalistycznych, zwłaszcza w obszarze technicznym. Bardzo często służą do nazywania nowych przedmiotów, obiektów czy wynalazków. Złożenia w języku włoskim mogą powstawać z kombinacji pięciu kategorii gramatycznych. Przykłady przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Przykłady kompozycji według kategorii gramatycznych (Treccani)

TERMINY BAZOWE	NOWY TERMIN	PRZYKŁAD
rzeczownik + rzeczownik	rzeczownik	<i>calzamazia</i>
rzeczownik + przymiotnik	rzeczownik	<i>girotondo</i>
przymiotnik + rzeczownik	rzeczownik / przymiotnik	<i>malafede</i>
czasownik + rzeczownik	rzeczownik	<i>asciugamano</i>
rzeczownik + czasownik	czasownik	<i>barcamenarsi</i>
czasownik + czasownik	rzeczownik	<i>lasciapassare</i>
przyimek + rzeczownik	rzeczownik	<i>soprattassa</i>

przymiotnik + przymiotnik	przymiotnik	<i>bianconero</i>
przysłówek + czasownik	rzeczownik / przymiotnik / czasownik	<i>benestare</i>
przysłówek + przymiotnik	przymiotnik	<i>altoparlante</i>
czasownik + przysłówek	rzeczownik	<i>posapiano</i>
przysłówek+ przysłówek	przysłówek	<i>malvolentieri</i>
przyimek + czasownik	czasownik	<i>soprannominare</i>
rzeczownik + przyimek + rzeczownik	rzeczownik	<i>ficodindia</i>

Oprócz przedstawionych w zestawieniu procesów słowotwórczych istotne miejsce w językach specjalistycznych zajmują **zapożyczenia**. Według Dardano i Trifone „zapożyczenie językowe ma miejsce, gdy nasz język wykorzystuje i przejmuje cechę językową, która wcześniej istniała w innym języku, a nie istniała w naszym” (1996: 360). Innymi słowy, to „głoski, cząstki słowotwórcze, wyrazy, wyrażenia, konstrukcje składniowe przejęte z innego języka” (encyklopedia.pwn.pl).

We współczesnym leksykonie włoskim istnieje ponad sześć tysięcy zapożyczeń, w tym około cztery i pół tysiąca w językach techniczno-specjalistycznych. Najliczniejszą grupę zapożyczeń stanowią anglicyzmy, zwłaszcza w takich dziedzinach jak: reklama (*billboard, banner*), kultura (*film, media*), ekonomia (*leader, meeting*) czy moda (*show, trend*). Wśród mniej licznych odnajdziemy galicyzmy, dotyczące głównie polityki (*patriota, democrazia*) i handlu (*concorrenza, esportare*); iberyzmy – wśród pojęć z życia społecznego i militarne-go (*flotta, recluta*) i germanizmy, między innymi w dziedzinach naukowych i filozoficznych (*enzima, psicanalisi*); (*Treccani*). Nie brakuje również zapożyczeń z języków słowiańskich, tj. *mazurka* z języka polskiego, *robot* z czeskiego, *pandūro* z chorwackiego czy *leninismo* z rosyjskiego (Widłak 1996; Pezelj 2020).

Szczególnym rodzajem zapożyczenia jest kalka językowa będąca często przyczyną błędów. Zgodnie z definicją jest to „wyraz lub wyrażenie utworzone za pomocą rodzimych elementów językowych według wzoru semantycznego języka obcego” (Polański 1999: 284). Wyróżniamy jej dwa podstawowe typy: kalkę translacyjną oraz kalkę semantyczną. Pierwsza z nich polega na odtworzeniu terminu z równoważnymi elementami języka docelowego, powielając tym samym strukturę obcego wyrazu, na przykład *grattacielo* od angielskiego *sky-scraper*. Z kalką semantyczną mamy do czynienia, gdy nadajemy nowe znaczenie już istniejącemu terminowi. Na przykład: *singolo*, które oznacza ‘sam’, ale ze względu na wpływ angielskiego *single*, zmieniło swoje znaczenie na ‘osobę, która żyje w pojedynkę’ (*treccani.it/enciclopedia/calchi*). Terminy tego typu są bardzo liczne w językach specjalistycznych.

Powyższa charakterystyka pozwala zauważyć, jak szerokie i złożone jest zagadnienie procesów słowotwórczych w języku włoskim. Czy oznacza to, że jest zbyt skomplikowane, by posłużyć za narzędzie analizy terminologii specjalistycznej? Czy jednak może stanowić cenną i ciekawą metodę odkrywania znaczeń i zapamiętywania pojęć?

Aby odpowiedzieć na te pytania, przeprowadzono badanie o charakterze sondażowym na terenie jednej ze śląskich uczelni. Posłużono się w tym celu kwestionariuszem ankiety zawierającej 9 pytań otwartych i jedno zamknięte. Ankieta została wypełniona w sumie przez 30 osób: 12 studentów trzeciego roku filologii włoskiej w Kolegium Nauk Społecznych i Filologii Obcych Politechniki Śląskiej oraz przez 18 studentów trzeciego roku specjalizacji angielsko-włoskiej na kierunku Lingwistyka Stosowana Instytutu Badań nad Edukacją i Komunikacją Politechniki Śląskiej.

Opis badania

Celem ankiety była ewaluacja projektu, który został przeprowadzony wśród studentów trzeciego roku studiów.

Dla studentów trzeciego roku filologii był to projekt badawczy realizowany w ramach pracy licencjackiej. Zakładał dość szczegółowe zgłębienie aspektów teoretycznych

poszczególnych procesów słowotwórczych oraz specyfiki językowej badanej dziedziny. Studenci lingwistyki natomiast dokonali analizy słowotwórczej terminów specjalistycznych z wybranych dziedzin w ramach zajęć z konwersatorium lingwistycznego. Oba badania polegały na wyselekcjonowaniu terminów specjalistycznych z tekstów źródłowych i ujęciu ich w kategorie według typologii procesów słowotwórczych. Materiał badawczy obejmował ponad trzy tysiące terminów. Jego analiza miała na celu wyciągnięcie stosownych wniosków ilościowych i jakościowych.

Badanie ankietowe, które zostało przeprowadzone po wykonaniu projektów, posłużyło do uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

1. Które procesy słowotwórcze stanowią najciekawszy oraz najtrudniejszy przedmiot analizy?
2. Które procesy słowotwórcze są najtrudniejsze do odnalezienia w tekstach źródłowych?
3. W jakim stopniu analiza słowotwórcza języka specjalistycznego wpływa na rozumienie i na utrwalenie znaczenia słownictwa specjalistycznego?
4. Czy analiza słowotwórcza wpływa na rozumienie struktur gramatycznych?
5. Czy analiza słowotwórcza wpływa na zwiększenie motywacji uczenia się języka specjalistycznego?
6. Jakie inne pozytywne aspekty analizy słowotwórczej terminów specjalistycznych można wyróżnić?

Wyniki badania

Odpowiedzi na pierwsze dwa pytania precyzują przedmiot badań studentów. Wynika z nich, że analizowano język ekonomiczny, medyczny, techniczny (tj. budownictwo, motoryzacja, geodezja, architektura krajobrazu), rolniczy, jak również język informatyki, reklamy, kuchni i mody. Procesy słowotwórcze, które studenci obserwowali, to przede wszystkim derywaty zawierające sufiksy i prefiksy, złożenia, skróty, skrótowce i zapożyczenia.

W pytaniu trzecim respondenci zostali poproszeni o wskazanie maksymalnie dwóch najciekawszych ich zdaniem zjawisk językowych. Najbardziej interesującym mechanizmem słowotwórczym są zapożyczenia (46%). Być może jest to spowodowane faktem, iż zdecydowana większość tych terminów pochodzi z języka angielskiego, który ankietowani znają w dość dobrym stopniu. Anglicyzmy nie stanowią bariery językowej, są w większości zrozumiałe i budzą ciekawość.

Równie interesujące w analizie są derywaty zawierające sufiksy, najbardziej różnorodne i bogate w formy, oraz skrótowce (po 40%), których znaczenie często nie jest łatwe do odszyfrowania. Mając do dyspozycji nowoczesne technologie i słowniki, sprawdzenie znaczenia skrótu nie stanowi problemu.

Jedna trzecia badanych za ciekawe uznała złożenia i derywaty zawierające prefiksy.

Kolejne pytanie (4) miało na celu zbadanie, które z powyższych procesów są najtrudniejsze do zanalizowania. Niemal połowa ankietowanych wskazała słowa złożone (46%). Problem nie pojawia się podczas odkrywania znaczenia tych terminów, a raczej podczas odnajdywania ich w tekście źródłowym jako złożzeń oraz klasyfikacji kategorii gramatycznych elementów składowych. Trudność ta może być uwarunkowana poziomem kompetencji językowej.

Pod względem trudności w analizie na drugim miejscu znalazły się derywaty zawierające przyrostki. Przyczyną może być nie tylko największa złożoność i różnorodność form. Bardzo często nie jest sprawą oczywistą, do jakiej kategorii gramatycznej należy słowo bazowe, od którego został utworzony derywat.

Tylko 20% studentów za problematyczne uznało odpowiednio derywaty zawierające prefiksy, 6% badanych wybrało opcję „skróty i skrótowce”.

Pytanie 5 dotyczyło procesów słowotwórczych, których przykłady najtrudniej znaleźć w tekstach źródłowych. Ponad połowa studentów (53%) zaobserwowała, że najrzadziej można spotkać słowa złożone, natomiast jedna trzecia badanych zaznaczyła skróty i skrótowce.

Przyczyn można dopatrywać się nie tylko w poziomie kompetencji językowej uczących się i umiejętności wyselekcjonowania takich terminów, ale również w mniejszej częstotliwości ich występowania w stosunku do innych zjawisk słowotwórczych. Najmniej problemów sprawiają derywaty zawierające prefiksy (20%) i sufiksy (15%) oraz zapożyczenia (15%).

Najistotniejszą kwestią w przeprowadzonym badaniu było uzyskanie odpowiedzi na pytania 6 i 7: czy analiza tak bardzo złożonych w języku włoskim mechanizmów słowotwórczych ułatwia dedukowanie znaczenia leksyki specjalistycznej i jej zapamiętanie? Aż 74% studentów stwierdziło, iż w „bardzo dużym stopniu”, a 26% badanych – „w średnim stopniu”. Zdecydowana większość terminów specjalistycznych to derywaty zawierające przyrostki i przedrostki. Wnikliwa interpretacja afiksów pozwala zapamiętać ich znaczenie i funkcje, a tym samym szybciej dedukować znaczenie nowych wyrazów. Proces ich memoryzacji jest szybszy i bardziej trwały.

W pytaniu 8 studenci zostali zapytani o wpływ analizy słowotwórczej na rozumienie struktur gramatycznych. Okazuje się, że jedna trzecia badanych zauważa taką zależność „w bardzo dużym stopniu”, a 40% – „w dużym stopniu”. Pozostali ankietowani wybrali odpowiedź „w średnim stopniu”.

Jeszcze silniejszą korelację respondenci wskazali w pytaniu 9, dotyczącym motywacji. Ich zdaniem, analiza słowotwórcza terminów specjalistycznych na tyle ułatwia proces ich przyswajania, że motywacja do wysiłku wzrasta w „bardzo dużym stopniu” (40%) bądź „w dużym stopniu” (53%). Spośród badanych 6% nie wskazało takiej zależności.

Ostatnie pytanie (10) miało charakter otwarty. Studenci zostali poproszeni o wyrażenie opinii na temat innych pozytywnych aspektów analizy słowotwórczej terminologii specjalistycznej. Najczęściej udzielana odpowiedź to „pogłębienie wiedzy”, „poszerzenie horyzontów w zakresie badanej dziedziny” oraz „zwiększenie zakresu znajomości słownictwa specjalistycznego”. Dzięki analizie studenci nauczyli się „wnioskować znaczenie różnych słów, których wcześniej nie znali”. Jeden z respondentów napisał, że „zauważanie procesów słowotwórczych” jest cenną umiejętnością i narzędziem podczas dalszej nauki, zwłaszcza samodzielnej. Warto z niego korzystać w procesie zarówno uczenia się, jak i nauczania.

Czy nauczyciele szkół średnich również po nie sięgają? Ciekawość skłoniła nas do przeprowadzenia krótkiej ankiety wśród 20 nauczycieli języka włoskiego szkół średnich. Według ich obserwacji tylko połowa podręczników zwraca uwagę na procesy słowotwórcze, jednak nasi ankietowani niemal jednogłośnie uznali ich przydatność w utrwalaniu nowego materiału leksykalnego. Wśród najczęściej spotykanych i analizowanych terminów wymieniają zapożyczenia, złożenia i derywaty z przedrostkami. Na czwartej pozycji znalazły się skróty, natomiast najmniej uwagi poświęca się sufiksacji. Jak wiadomo, to najbardziej złożony mechanizm tworzenia słów, jednak to właśnie formacje wyrazowe z przyrostkami stanowią największą grupę terminów specjalistycznych i powinno się im poświęcić nieco więcej uwagi.

Implikacje dydaktyczne

Aby wykorzystać analizę słowotwórczą jako technikę nauczania słownictwa nie tylko specjalistycznego, mamy do wyboru wiele rodzajów aktywności.

Jedne z prostszych ćwiczeń to tworzenie negacji lub antonimów z wykorzystaniem przedrostków (*comporre – scomporre, abile – disabile*), tworzenie przysłówków z wykorzystaniem przyrostka *-mente (velocemente)*, nadawanie aspektu powtarzalności lub powtórnego wykonania pewnej czynności za pomocą przyrostka *ri-, re- (ricostruire)* czy wyolbrzymianie cech za pomocą przedrostków (*ricco – straricco*).

Dobrym nawykiem podczas wprowadzania i wyjaśniania znaczenia terminów specjalistycznych jest ćwiczenie różnych transformacji i tworzenie wyrazów pochodnych. Dla przykładu od rzeczownika *giudice* można utworzyć czasownik *giudicare*, następnie przymiotnik *giuridico*, imiesłów *giudicato*, przymiotnik *giudicabile*, od którego pochodzi rzeczownik

giudicamento itp. Systematyczny trening transformacji powinien przynieść szybkie efekty w odkrywaniu znaczeń i kategorii gramatycznej terminów.

Tworzenie rodzin wyrazów można wykorzystać jako zadanie dla uczniów bardziej zdolnych, szybciej wykonujących ćwiczenia, ewentualnie jako formę gry językowej w grupach z elementem rywalizacji.

Bardziej złożonym i długoterminowym zadaniem do wykonania w grupach, parach, które możemy zaproponować w formie projektu, jest utworzenie glosariusza z wybranej dziedziny, a następnie klasyfikacja zawartych w nim terminów według kategorii gramatycznych lub typów procesów słowotwórczych itp.

Rodzaj analizy powinien być dostosowany do poziomu kompetencji językowej uczniów.

Podsumowując, język włoski jest językiem fleksyjnym, który charakteryzuje się niezwykłą różnorodnością form, odmian i nieregularności o charakterze syntaktycznym i morfologicznym. Wymaga dużego nakładu czasu i efektywnych technik uczenia się, do których niewątpliwie należy analiza procesów słowotwórczych. Znajomość funkcji poszczególnych afiksów ułatwia dedukowanie znaczenia terminów, proces zapamiętywania słownictwa jest szybszy i bardziej trwały, wzrasta motywacja do uczenia się języków specjalistycznych. Można pokusić się o wniosek, iż znajomość modeli słowotwórczych w języku wzbogaca pasywny zapas słownictwa, który jest niezbędny i bardzo przydatny do rozumienia czytanych oraz słuchanych tekstów specjalistycznych. Analiza słowotwórcza w znacznym stopniu przyczynia się nie tylko do zgłębiania semantycznego aspektu języka, ale również do rozumienia struktur gramatycznych. Jest cennym narzędziem i powinna stać się regularnie stosowaną praktyką na lekcjach.

BIBLIOGRAFIA

- Balboni, P.E. (2000), *Le microlingue scientifico-professionali. Natura e insegnamento*, Torino: Utet Libreria.
- Balboni, P.E. (2002), *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*, Torino: Utet Libreria.
- Balboni, P.E. (2007), *Didattica delle microlingue e uso veicolare della lingua: il ruolo della traduzione*, [w:] P. Mazzotta, L. Salmon (red.), *Tradurre le microlingue scientifico-professionali. Riflessioni teoriche e proposte didattiche*, Torino: Utet Università.
- Ballarin, E. (2009), *Didattica delle microlingue*, Venezia: Dipartimento di Scienze del Linguaggio dell'Università degli Studi Ca' Foscari.
- Begotti, P. (2003), *La didattica delle microlingue*, [w:] R. Dolci, P. Celentin, *La formazione di base del docente di italiano per stranieri*, Roma: Bonacci, s. 227–240.
- Borczyk, E. (2020), *Jednostka dydaktyczna a specyfika nauczania i uczenia się języków specjalistycznych*, [w:] E. Bieñkowska-Kajko, E. Mężyk, B. Stefanowicz (red.), *Tradycyjne podejście i nowe perspektywy w nauczaniu języków obcych. Aspekty, metody, realizacje*, Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, s. 9–23.
- Borczyk, E. (2021), *Nowoczesne technologie w obliczu zdalnego kształcenia*, [w:] A. Danielewska, J. Kozłowska (red.), *Edukacja w obliczu pandemii – wyzwania zdalnego nauczania*, Lublin: Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, s. 72–83.
- Dardano, M., Trifone, P. (1996), *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*, Bologna: Zanichelli.
- *Encyklopedia PWN*, <encyklopedia.pwn.pl>, [dostęp: 19.08.2023].
- Grucza, S. (2013), *Lingwistyka języków specjalistycznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kic-Drgas, K. (2015), *Trudności w uczeniu się terminologii specjalistycznej*, „e-mentor”, nr 3(60), s. 17–22, <dx.doi.org/10.15219/em60.1180>, [dostęp: 25.04.2023].

- Pezelj, K. (2020), *Scambi lessicali tra l'italiano e le lingue slave*, <zir.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A2692/datastream/PDF/view>, [dostęp: 19.08.2023].
- Pierini, P. (1981), *L'analisi dei bisogni linguistici: teoria e pratica*, [w:] A. Ciliberti, (red.), *L'insegnamento linguistico "per scopi speciali"*, Bologna: Zanichelli, s. 58–84.
- Polański, K. (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Porcelli, G. (1990), *Dalla lingua comune alle microlingue*, [w:] G. Porcelli, B. Cambiaghi, M.-C. Jullion, A. Caimi Valentini, *Le lingue di specializzazione e il loro insegnamento. Problemi teorici e orientamenti didattici*, Milano: Vita e Pensiero.
- *Słownik Języka polskiego PWN*, <sjp.pwn.pl>, [dostęp: 19.08.2023].
- Treccani, <www.treccani.it>, [dostęp: 17.08.2023].
- Widłak, S. (1996), *Interferenze linguistiche italo-polacche (alcuni appunti)*, <hrcak.srce.hr/file/178702> [dostęp: 20.08.2023].

Artykuł został pozytywnie zaopiniowany przez recenzenta zewnętrznego „JOWS” w procedurze *double-blind review*.

DR ELIZA BORCZYK Nauczycielka języka włoskiego od 1999 r. Asystent dydaktyczny w Katedrze Lingwistyki Stosowanej Politechniki Śląskiej. Wśród jej zainteresowań badawczych można wyróżnić nauczanie języków obcych, języki specjalistyczne, psycholingwistykę oraz czynniki indywidualne w glottodydaktyce.

DR JUSTYNA KRAWCZYK Nauczycielka języka włoskiego od 1998 r. Adiunkt dydaktyczny na Uniwersytecie Śląskim. Interesuje się aspektami ogólnodydaktycznymi i psychologiczno-pedagogicznymi w glottodydaktyce ze szczególnym uwzględnieniem metod aktywizujących ucznia, asocjacji jako efektywnych technik nauczania oraz kreatywności w dydaktyce akademickiej (również w przestrzeni wirtualnej).

Załącznik 1. Ankieta dotycząca analizy słowotwórczej

Poniższa ankieta ma charakter anonimowy. Jej wyniki zostaną wykorzystane w artykule naukowym. Jej głównym celem jest określenie przydatności analizy słowotwórczej w procesie nauczania języka specjalistycznego.

1. Rodzaj analizowanego języka specjalistycznego (np. ekonomiczny)
2. Które procesy słowotwórcze stanowiły przedmiot Twojej analizy? (zaznacz dowolną liczbę odpowiedzi)
 - a) derywaty zawierające przyrostki
 - b) derywaty zawierające przedrostki
 - c) słowa złożone
 - d) skróty i skrótowce
 - e) zapożyczenia
 - f) inne
3. Które procesy słowotwórcze stanowiły najciekawszy przedmiot Twojej analizy? (zaznacz maksymalnie dwie odpowiedzi)
 - a) derywaty zawierające przyrostki
 - b) derywaty zawierające przedrostki
 - c) słowa złożone
 - d) skróty i skrótowce
 - e) zapożyczenia
 - f) inne.....
4. Które procesy słowotwórcze stanowiły najtrudniejszy przedmiot Twojej analizy? (zaznacz maksymalnie dwie odpowiedzi)
 - a) derywaty zawierające przyrostki
 - b) derywaty zawierające przedrostki
 - c) słowa złożone
 - d) skróty i skrótowce
 - e) zapożyczenia
 - f) inne.....
5. Które procesy słowotwórcze były najtrudniejsze do odnalezienia? (zaznacz maksymalnie dwie odpowiedzi)
 - a) derywaty zawierające przyrostki
 - b) derywaty zawierające przedrostki
 - c) słowa złożone
 - d) skróty i skrótowce
 - e) zapożyczenia
 - f) inne.....
6. W jakim stopniu analiza słowotwórcza wybranego języka specjalistycznego wpłynęła na rozumienie słownictwa specjalistycznego? (wybierz jedną odpowiedź)
 - a) w bardzo dużym
 - b) w dużym
 - c) w średnim
 - d) w niewielkim
 - e) w żadnym

7. W jakim stopniu analiza słowotwórcza wybranego języka specjalistycznego wpłynęła na utrwalenie znaczenia słownictwa specjalistycznego? (wybierz jedną odpowiedź)
 - a) w bardzo dużym
 - b) w dużym
 - c) w średnim
 - d) w niewielkim
 - e) w żadnym

8. W jakim stopniu analiza słowotwórcza wybranego języka specjalistycznego wpłynęła na rozumienie struktur gramatycznych? (wybierz jedną odpowiedź)
 - a) w bardzo dużym
 - b) w dużym
 - c) w średnim
 - d) w niewielkim
 - e) w żadnym

9. W jakim stopniu analiza słowotwórcza wpłynęła na zwiększenie motywacji uczenia się języka specjalistycznego? (wybierz jedną odpowiedź)
 - a) w bardzo dużym
 - b) w dużym
 - c) w średnim
 - d) w niewielkim
 - e) w żadnym

10. Jakie dostrzegasz inne pozytywne aspekty analizy słowotwórczej terminów specjalistycznych?
.....